
Meer mensen in zijn vak moeten zich uitspreken, vindt hoogleraar en lector Peer van der Helm. Want er gaat veel mis in de jeugdzorg en het dreigt eerder erger te worden dan beter. “Laten we stoppen met veertig jaar hetzelfde doen en naar de wetenschap kijken voor oplossingen.”

HOOGLERAAR PEER VAN DER HELM:

“Opkomen voor jongeren is onze ethische plicht”

Peer van der Helms gezicht licht op wanneer hij aan het einde van het interview een recente foto uit zijn mailbox laat zien. Op de foto staat een meisje dat haar hond stevig omhelst, de littekens van het snijden in haar arm nog zichtbaar. Maar ze straalt. En dat is waar Peer van der Helm het voor doet. ‘Duikelaartjes’ noemt hij ze, deze meisjes die net als het speelgoedpoppetje omhoog veren wanneer je ze omstoot. Ze hebben een hele rondgang in het jeugdzorgstelsel achter de rug en toch hun weg omhoog gevonden. Allesbehalve een makkelijke weg, maar soms lukt het. Mede doordat Van der Helm naast hen blijft staan en niet afhaakt.

Hij loopt al vele jaren mee in de wereld van de jeugdzorg, maar nooit zal hij begrijpen hoe een hulpverlener tegen een jongere kan zeggen dat hij of zij uitbehandeld is. Toch gebeurt het, en dat heeft niet zelden

zelfdoding of euthanasie tot gevolg. Dat kan hij niet verkroppen en die frustratie is als een brandstof waarmee hij voor hen blijft opkomen, ook al neemt hij het daarmee op tegen gevestigde namen en instellingen in de jeugdzorg en psychiatrie.

Copingmechanismen

“Niet iedereen kan geslaagd, mooi, rijk en knap zijn. Dat is iets onbereikbaars, een utopie die jongeren angstig en eenzaam maakt omdat ze het aan zichzelf wijten als het niet lukt”, zegt Van der Helm over waarom steeds meer jongeren in westerse en

welvarende Aziatische samenlevingen in onderzoek aangeven mentale problemen te ervaren. “Heel precies weten we niet waardoor dit komt, maar de complexere maatschappij, de afgenomen tolerantie van afwijkend gedrag en de competitie en druk doen onze jongeren kwaad. Daardoor nemen eenzaamheid, angst en pijn toe en daarmee ook de copingmechanismen, zoals stoppen met eten en zelfbeschadiging.”

Van der Helm zegt het zonder verbaasd te zijn: “Het is kennis die al zestig jaar bestaat, maar die we

Over Peer van der Helm

Peer is hoogleraar Onderwijs en zorg (in het speciaal onderwijs) aan de Universiteit van Amsterdam, lector Residentiële jeugdzorg aan de Hogeschool Leiden en auteur van ‘Herstel van eetproblemen’.

Peer neemt het op tegen de gevestigde orde, om de kansen van gevoelige jongeren op een goede toekomst te vergroten.

“Jongeren met een laag zelfbeeld, zelfhaat en dergelijke lopen kans op een diagnose als borderline of autisme. Dat noem ik vuilnisbakdiagnoses en die staan herstel in de weg.”

weigeren toe te geven. Iedereen kent de eenzame babyaapjes in de proef van Harlow, die zich vastgrepen aan de met een zacht vachtje beklede aap van ijzerdraad. Maar weinig

We moeten veel meer oog hebben voor microtrauma bij deze jongeren

mensen weten dat die aapjes door de posttraumatische stress stopten met eten en automutileerden.” Volgens de hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam en lector aan Hogeschool Leiden is anorexia geen

ziekte, maar een mechanisme om met trauma om te gaan. En moet je dat ook op die manier behandelen. Met die afwijkende visie maakt hij zich in het veld met een groeiend aantal eetstoornisklinieken niet populair.

Solidair versus hardvochtig

“Samen met de universiteiten van Pristina, Skopje en Tirana doe ik daar onderzoek naar jongeren. Die Balkanlanden zijn heel arm maar ook heel solidair en hebben veel ontzag voor de jeugd. In die collectivistische samenlevingen telt elk kind en niet het beste kind. Zelfmutilatie en stoppen met eten komen daar bijna niet voor. Bij ons kenmerkt het protestantse ethos onze harde houding in de samenleving. Vorige week hoorde ik nog over een arts die een meisje

dat zich had gesneden onverdoofd hechtte, omdat hij vond dat ze dit zichzelf had aangedaan.”

Een diep gevoel van eenzaamheid en een laag zelfbeeld liggen volgens de hoogleraar aan de basis van veel problematiek. Hij maakt zich duidelijk zorgen over de westerse jeugd, en in het bijzonder over de meest gevoelige jongeren in de samenleving. “Minstens vijf procent is wat we noemen differentieel gevoelig, dus extra gevoelig voor omgevingsinvloeden. Naast trauma door verwaarlozing, mishandeling of misbruik moeten we veel meer oog hebben voor microtrauma bij deze jongeren. Dat zien we ook veel bij licht verstandelijk beperkte jongeren, die elke dag ontzettend veel klein trauma oplopen door afwijzing of buitensluiten.”

Een deel komt terecht in het systeem van de (gesloten) jeugdzorg en daar kan het vreselijk misgaan. Daarvan getuigen de verhalen van onder meer Jason Bhugwandass en Noa Pothoven, maar ook van de inmiddels overleden Eli uit het tv-programma 'Jojanneke en de jeugdzorgtapes'. Extra zorgelijk is volgens Van der Helm dat er geen echte kanteling is. "De verplichte sluiting van de isoleercellen stond voor 2023, maar dat is niet gebeurd. De sluiting van de gesloten jeugdzorg zou eerst in 2025 zijn, maar die is nu uitgesteld tot 2030. Zolang de regering

het aan het veld overlaat, doorbreken we dit niet. Dat heeft te maken met macht, geld en belangen."

Professionals die gemotiveerd het werkveld inkomen, krijgen volgens Van der Helm in het systeem te maken met een integriteitsparadox. "Wanneer het met de goede bedoelingen en het geven van diagnoses niet werkt en ze niet luisteren naar de jongere, gaan ze het aan het kind wijten." Ontroerd: "Het is tragisch om te zien dat professionals zich dan kunnen afsluiten. Uit onderzoek blijkt

dat ze verharder en wrede dingen kunnen doen." Ook lijdt de sector volgens hem aan padafhankelijk gedrag ('zo zijn onze regels'-aanpak), die anders werken moeilijk maakt.

Wetenschappelijk antwoord

Van der Helm neemt het voor de jongeren op via de wetenschap. Vóór hij aan zijn wetenschappelijke loopbaan begon was hij twaalf jaar professioneel bergbeklimmer. "Of er een parallel is tussen die twee banen? In de bergen is het een belangrijke eigenschap om onafhankelijk te zijn, in de wetenschap ook. Als wetenschapper moet je ook een onaangename boodschap kunnen brengen." Het blijkt een rol die bij hem past. Tijdens het gesprek onderbouwt hij veel uitspraken direct met gedegen onderzoek. "Uit wetenschappelijk onderzoek weten we wat niet werkt: dwang en veel pillen. Het is bekend dat slechts vijf procent van de interventies werkt, zoals het Trimbos-instituut ook al lang zegt."

De hoogleraar is kritisch op de uitdijende stoornissen die gevoelige jongeren volgens hem worden aangeprept. "Jongeren met een laag zelfbeeld, zelfhaat, angst, eenzaamheid en verdriet lopen kans op een diagnose als borderline of autisme. Dat noem ik vuilnisbakdiagnoses en die staan herstel in de weg. Ik voel het als mijn ethische plicht om me hier druk om te maken, omdat deze jongeren erg ongelukkig zijn. Terwijl hun gevoeligheid waardevol is, want ze kunnen bijvoorbeeld heel goede leerkrachten of hulpverleners worden. Jongeren zijn de toekomst van onze samenleving. Laten we ze koesteren."

Zorgethiek

Behoort hij tot een gemeenschap van collegiale gelijkgestemden? "Nee, veel mensen durven zich niet

De lees-, luister- en kijktips van Peer van der Helm

- Het tv-programma 'Jojanneke en de jeugdzorgtapes'.
- Het verhaal van Jason Bhugwandass.
- Boek van Noa Pothoven: 'Winnen of leren'.

uit te spreken. Dat komt doordat de belangen zo groot zijn. Het zijn vooral ouders die medestander zijn. Het gaat mij er met name om dat we vooruitgang gaan boeken. Dat meer mensen de wetenschap als uitgangspunt nemen. Laten we toegeven dat het medisch model van 'ik kan jou genezen' niet helpt, want dat laat meta-analyse duidelijk zien. Dat zijn geen extremistische uitspraken, hooguit is het een onaangename waarheid. Daarna kunnen we in dialoog gaan en ruimte maken voor meer reflectie in het werk van professionals."

Van der Helm ziet graag de 'zorg-ethiek' terugkomen in het systeem. Daarin zijn compassie, vertrouwen en respect voor persoonlijke autonomie en er zijn voor een jongere belangrijke uitgangspunten. "De grootste klacht onder jongeren is dat er niet naar ze wordt geluisterd." De adviezen voor deze 'Ethics of Care' sluiten aan bij belangrijke basisbehoeften van verbondenheid, competentie en autonomie uit de zelfdeterminatietheorie van Ryan & Deci. Volgens Van der Helm zijn deze behoeften vooral te vervullen in het gewone leven, het onderwijs en in zingeving. Daarom is hij groot voorstander van zo thuisbij mogelijk helpen van een kind of jongere.

Zelfregie

Ondanks de negatieve ervaringen in de jeugdzorg gaan er ook dingen de goede kant op. Collaboratieve zorg noemt de hoogleraar als één van die

positieve ontwikkelingen: "Dan zitten bij een zogeheten *wicked problem* de hulpverleners, ouders en de jongere zelf in gelijkheid aan tafel en praten ze over wat wél kan. De vooruitgang hierin is dat je naar het kind luistert. Wil het een sociale hulphond? Dan doe je daar je best voor, want die onvoorwaardelijkheid van zo'n hond werkt als een dolle. Zit de jongere in de jeugd-ggz en wil die naar school? Dan probeer je dat te regelen. Af en toe lukt dat ook."

De veerkracht die deze gevoelige jongeren hebben is zo bijzonder

Ook bij de voor jeugdhulp verantwoordelijke gemeenten ziet hij enige verandering ontstaan. Op dit moment is Van der Helm betrokken bij de Gemeente Tiel en is hij enthousiast over de houding van deze Gelderse gemeente. "Daar hebben ze als gemeente de stoute schoenen aangetrokken en de regie over enkele ingewikkelde casussen genomen, in plaats van een kind door te schuiven naar een gesloten instelling of de ggz."

Soms lukt het ook de jongere zelf om de regie terug te pakken, zoals het meisje van de foto. "Toen ik haar voor het eerst sprak, was ze uitbehandeld

en kwam ze in een rolstoel hiernaartoe. En nu is het haar gelukt om regie over haar eigen bestaan te nemen", zegt de hoogleraar met een grote glimlach. "De veerkracht die deze gevoelige jongeren hebben is zo bijzonder. Die weerbaarheid is iets heel moois aan ons als mens."

Van gesloten naar open

In zijn werk en in interviews praat hij veel over deze jongeren. En met zijn studenten aan de Hogeschool Leiden en de Universiteit van Amsterdam werkt hij vooral met casussen uit de praktijk. Wat leert hij zijn studenten met name? "Dat zij de jongeren cognitieve en emotionele zelfregulatie moeten aanleren, in plaats van afhankelijk van iemand anders te worden. Jongeren weer bij hun eigen zelf te laten komen en niet te vervreemden van zichzelf." Wel meteen kritisch: "Alleen komen studenten na hun opleiding in het jeugdzorgsysteem en dan leren ze vooral pootjes geven."

Het einde van het interview nadert. Peer van der Helm geeft aan dat hij weg moet, naar Schakenbosch in Leidschendam. Het is een van de voorbeelden waar het lukte om het roer om te gooien. "Daar zijn we ook de medewerkers gaan trainen. Vorig jaar ging deze instelling voor licht verstandelijk beperkte jongeren met psychiatrische problematiek van een gesloten naar een open instelling. Het kan wel." Terwijl de 65-jarige hoogleraar zijn tas inpakt, reageert hij nog op de vraag of hij ooit gaat stoppen met zijn werk. Gelukkig voor de duikelaartjes is zijn antwoord kort maar krachtig: "Nooit!"

Alle tips uit De Omwenteling vindt u hier:

